

Тываның Баштыңының ажил-херээ

САН-ЧУРАГАЙЛАР АРТЫНДА – АЖЫЛ

Казань хоорайже ажил-агыйжы сургакчы-лаашкындан ээл келгеш, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол экономиктиг төлөвилелдерниң боттанышкыны-биле таныжып көргөн.

«Экономиканың адырларының хей кезинге хөгжүлдениң көргүзүлгери мээң чаңгыс чер-чурттууларымның кызымак ажилының ачызында кудулавайн турары өөрүнчүгүдүр. Меңээ көргүскен кургаг сан-чуратайларның артында чонумнуң шудургу ажилы бар дээрзин билир мен. Оларның хей кезин холдарын кошкатпайн ажилдап турар – деп, Тываның Баштыңы бодунуң блогунда бижээн. – Чамдык сан-чуратайлар мындыг. Бо чылдың беш айларының дургунда үлөтпүр бүдүрүлгезиниң индекси 103,2 хуу болган. Кызылда АН «БТК групп» дээн ышкыш чиик үлөтпүрнүң чамдык бүдүрүлгелериниң багай эвес ажилы база аңаа дөгүм болган.

А кол-ла чүве – мал бажының саны улам көвүдээни. Чүгле инектерниң саны 70 муң, а куш аймаа 125,5 муң баш. «Чаңгыс суур – чаңгыс бүдүрүлгө» төлөвилелдин киржикчилери эр хейлер! Эът бүдүрүлгезин 5, 5 катап, колбаса аймаан 36,9, эъттен чартык фабрика продукциязын 30,8 хуу көвүдеткен-дир.

Сайгарлыкчыларның саны чыл эгезинде 7096 турганындан 7190-га көвүдээн-дир. Бо чүгле сан-чуратайлар-дыр, өңүктөр, а оларның артында кижилерниң хүн бүрүдө ажилы бар».

Кызылдың аэропортунда самолеттар хонар болгаш ужуп үнөр дилиндектиң чаартылгазын база Тываның Баштыңы хынап көргөн.

«Чаарткан дилиндектиң чырык медээзиниң системазын эптээрин доозуп турар. Июнь 26-да шенелде ужудушкунну кылырын планнаан бис. Олдээр-ге ылап-ла өөрүнчүг болушкун-дур, өңүктөр!» деп, Шолбан Кара-оол бижээн.

qov.tuva.ru

Чаа-Хөл кожуунда

«АГРАТОРНУ» САДЫП АЛГАН

Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызының «АҮК комплекзиниң техниктиг хандырылгасы болгаш чаарткыч хөгжүлдери» деп биче программасы езу-гаар тарылга шөлдерин калбартыр база тус черниң бараан бүдүрүкчүлерин деткиир сорулга-биле Чаа-Хөл кожуунунуң администрация-зы 3 миллион 480 муң рубль (10 хуу кожуун бюджетинден, 90 хуу – көдээ ажил-агый яамызының субсидия-зы) өртөктиг «АГРАТОР-850»

тарылга комплекзин садып алган.

Бо агрегаттың онзагай шынары – тараа культураларының үрезинин тарыыр черни аңдарарын, илииртээрин, үрезинни чажарын дээш агро-технологияның элээн каш аргаларын хары угда күүседир.

Чаа техниканы кожуунуң администрация-зы арга-дуржулгалыг болгаш харысалгалыг тараажы, тараачын-фермер ажил-агыйның баштыңы Геннадий Дашович Олчанмайга бүзүрээ.

Чаа-Хөл кожуунуң администрация-зы.

Сезон ажилы

СЫЫН МЫЙЫЗЫНГА «ДУЖУТ АЖААЛДАЗЫ»

Тываның сыын ажил-агыйында эң-не харысалгалыг үе эгелээн – сыын мыйызын кезери. Үнүш өстүрер ажилдыгларның дылы-биле «дужут ажаалдазы» эгелээн.

Сыын ажил-агыйында ниитизи-биле 699 баш аңгы-аңгы назылыг сыынар бар. 2017 чылда 76 бызааны камгалап алганнар. Төрүүр малдың саны 304 баш.

Бо чылын мыйыс кезер ажил, эрткен чылдарга бодаарга, агаар бойдуштуң аайы-биле 2 неделя орай эгелээн.

Июнь 14-те 51 баш мыйыстыг сыындан 283,6 кг чиг мыйысты алган (бир баштан 5,56 кг).

Сыын мыйыстарын килдээр, категорияларга тодаргайлаар ажилдарны ТывКУ-нуң зоотехния кафедрасының доцентизи Л.Д. Шимит болгаш студентилерниң киржилгези-биле кылып турар. Мыйыс кезилдесин июль айның төнчүзүнге чедир чорудар.

Сыын ажил-агыйы келир чылын малдың бажын 780 баш чедир өстүрер, 400 кг чедир сыын мыйызын консервалаар база сайгарар сорулгалыг ажилдап турар.

Алдан-Маадыр аттыг национал музей

САКТЫЫШКЫН ХҮН

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн хүн – июнь 22. Бо хүн 1941 чылда немец фашисттер Германия Совет Эвилелинче хенертен халдаан. Немец фашизмге удур эрес-дидим демисешкен, тулчуушкуннарга маадырлыгы-биле өлгөн солдаттарга, коргунчуг дайынның уржуун мага-бодунда болгаш сагыш-сеткилинде чүктеп чоруур хоочуннарга хүндүткелдин, мөгейишкынниң хүнү – 1941-1945 чылдарда дайынның баштайгы хүнү. Июнь 22-ни Сактыышкын хүнү кылдыр чылдың-на эрттирип турары бистиң чуртта чаагай чаңчыл болган.

«Сактыышкынның чула-зы» деп бүгү-российжи акцияга Тываның чурттакчылары идеп-кейли-биле киришкенер. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге тураскаал чанында мөңгө отту кывыскан, аңгы-аңгы нация чүс-чүс кижилер чулаларны кыпсып алгаш, акцияга келгенер. Тиилелге шөлүңгө дайын, маадырлыг чорук, Төрээн чурт дугайында шүлүктөр чаңгыланп турган. Кызылда буддисти болгаш православ шажыннарның хүрээлеринге сактыышкын мөргүлдери эрттирген.

Амгы амыр-тайбың амыдыралды камгалаан маадырлар чамдыгы Елена Казанцеваның даайлары. Казанцевтерниң өгбүлезинде шүптү эр кижилер, Төрээн чуртту камгалаар дээш, фронттуге айттаныпканнар. Оларның аразындан чүгле Федор Сенева акый дириг, ынчалза-даа бүгү боду балыг-бышкын чанып келген.

Сактыышкын хүнүнде мөгейишкын езулалдарын иштики херектер органның болгаш Тывада россияжи шериглерниң кезектеринге база эрттирген.

Сергей Шойгуның чураан чуруу

Күрүне шылгалдазы

ОРТУМАК БАЛЛ – 60-ДАН ӨРҮ

Тываның Өөредилге болгаш эртем яамызы 11-ги класс-тарның күрүнениң түңнел аттестациязының чаңгыс аай шылгалдазының (ЕГЭ) кол чадазының түңнелдерин анализтеп турар. Бо чылын орус дыл шылгалдазынга Тываның ийи доозукчузу 100 балл түңнелди чедип алган. Олар: Кызылдың №5 гимназиязындан Дарый Куулар биле Хову-Аксы школазының доозукчузу Өлзей Оюн-дур. Бо дээрже школачыларның болгаш башкыларның улуг чедишкени болбайн аан.

Доозукчулар төрээн чогаалга, география, информатика болгаш информастыг компьютер технологияларынга, баазалыг болгаш профильдиг математикага, орус дылга, даштык дылга, обществознание, биология, литература болгаш физика эртем-неринге ЕГЭ-ни дужаганнар.

Тываның Өөредилге болгаш эртем яамызы шылгалдаларның бо хүнде түңнелдерин көрүп тургаш, угланышкын эки талалыг болуп турарын демдегеп турар. Чижээ, республика үндэзин математикага «ортумак» демдек-

хей чуруктарны берип Чуруктарның аразындан тан Яков Неумов биле а Ллойд Гомес боттарыны үжүктөрүн тураскаалга с турарының дугайында чу шилип алгаш, оларны чур ортузунга чуруп каан.

Улуг Тиилелгениң 40 чыда «Красная звезда» солт корреспондентизи Яков Не биле Ллойд Гомести дилеп каш, оларны Кызыл шөлгө раштырган.

Сактыышкын хүнүндему келген хей санныг кижилер Россияның Камгалал сай Сергей Шойгуның чуруктары ла кайгадылган. Бистиң ча чер-чурттууус шериг кижилерундан аңгыда чурукчу кижидир! Сергей Шойгу бод чуруктарын болгаш ыаш да дарындан чазаан ажилда Тывада бир дугаар делгептур бо. Ооң мурнунда Хамаарыс күрүнелер демнежилгези чурттарының болгаш Моол камгалал сайттарының митинге бодунуң ажилда ол 2018 чылдың июнь 5-те гезн. Россияның аңгы-а булуңнарынга чураан улуг чуруктары Сергей Шойгуноч дыкчы салым-чаяанныг кижилер бадыткап турар.

Сактыышкынның хүнү «Кежээки музейге» келген жилер 55-ки даг-адыгы тур бригаданың поварларының леткээни тодунгур амданның с дат кадыкты хову кужназының жындан чиир аргалыг болган.

Алдан-Маадыр аттыг национал музейниң чадазынга жээ «Сактыышкын чулалары кыпсып, бөгүнгү тайбың-чаа чуртталганы немец фашизм камгалаан маадырларга ба катап чыылган чон мөгейген.

Шаңгыр-оол МОНГУ

Арслан АРАКЧААН тырттырган чуруктар

тен бүзүрелдиг «дөрт» демдек үнгөн. Ол ышкыш профильдиг математикага түңнелдер 30 экижээн. Ону Тываның 1181 доозукчу шилип алган. Аңаа орту түңнелди көөрге, 10 хуу экижээн 313 доозукчу 47 баллды, 81-и – 7 ажыг баллды, 13 киж – 80 балдан өрү түңнелдерни алган.

Математика эртемине не бедик 94-98 баллдар алган доозукчулар Кызылдың 15 дугаар лицейинде болган. Ол ышкыш Аграр лицейин, күрүне лицейиниң, Кызылдың №2, №3, №11 школалары 100 хуу республиканың лицей-интернады – 99 хуу, Кызылдың №1 лицейи 93,6 хуу чедишкени билиглерни көргүскенер.

Бистиң кор

Уругларның чайгы дыштанылгасы

Шериг-патриотчу «Отчизна» лагеринин уругларының сериин тайгада дыштанып турары солун. Сизим суурнуң чанында чайгы лагерьде баштайгы сезонда 48 оолдар, уруглар хаара туттунган. Олар Каа-Хем кожууннуң суурларындан болгаш Кызыл хоорайдан келгеннер. Доландыр арга-эзимиң даглар арасында турар лагерьге дыштанырга таарымчалыы кончуг.

Чурттаар болгаш чемненер кыңнарны, оон ыңай чунар, ииттенир чадырларны база ум-чыскаалдыг кылдыр тудуп. Дыштанып келген уруглар кижизидип турар башкылар на Оюн биле Роберт Күнзек, ернийң начальниги Айлана ажуху база эмчизи Людмила анчик олар дыка харысалыг ажилдап турар болдулар. Каа-Хем кожууннуң девисринде турар лагерь шериг-патриотчу кижизидилгеже анган. Башкылар уругларны ригде-биле демей өөредип, ыгарып турарын эскерге, ыгызы-даа кончуг. Чамдык улар мырыңай солдаттар, ышкаш шокар идик-хептиг, наар-даа баарда, башкызындыңнадыр, оон чөпшээрелер кылдыр чурумчудуп каан. «Отчизна» лагерьде оолдар, уругларны кадеттер школазындег, шеригжиткен арга-биле кижизидип, дыштандырып турар. Анганаш мында оолдар хөй, а уруглар эвээш келген. План езуур культура-массалыг болгаш шериг, шеригжиткен хемчеглер ил турар.

«Уруглар удавас ГТО-нуң маларын дужаарлар, мен бо азы-биле Абакан хоорайга едилгени эрткеш, шынзыл-

СЕРИИН ТАЙГАДА

ганы алдым. Ооң соонда Сизим суурну долганган хүрээлел-биле таныжып, тайгаже агаарлап үнүптер бис» — деп, кижизидикчи башкы Елена Лапчаевна, каксы-даа бол, таныштырды. Бо башкы Кызылдың кадеттер училищезинде ажилдап турар. Күш-культура, туризм талазы-биле шырактарның бирээзи, чоокта чаа Абакан хоорайга ГТО-нуң нормаларын алдын хөрек демдээнге дужаап алган тыва башкы. Шынап-ла, аргадуржулгасы байлак башкывыска чоргаарланмас аргавыс чок.

Оон ыңай Кызылдан «Чеди-Хаан» ушу федерациязының башкызы Роберт Күнзек ажилдап келген. Оолдар, уругларның сонугралын хаара тудуп алган, ушунуң чажыттарын айтып берип, өөредип турары солун. Бо башкыны кым-даа таныыр дизимзе, чазыг чок. Каяа-даа баргаш, ушуну өөредип чоруур, улуг назылыг-даа улусту хаара туткан, ам лагерьлерде аргадуржулганы тарадып турар. Черле ынчаш ушу кайда-даа сайзырай берген, Россияда, Тывада, бичии көдээ булуңнарда безин улус дыка сонуграп турар дээрзин башкы боду-ла демдеглер олурду. Октаргай четкизинден Роберт Александровичиниң кайда ушулап чоруп турарын эскерип болур. Кызылда, Сизимде дээш оон-даа өске. Бо шеригжиткен лагерьде база маршты, ушуну өөреди бергени онза, оон солун, тывызыксыг хемчеглер удаа-дараа эртип турар болду.

— Уруглар хүнде дөрт катап чемненер, аш-чемни Сизим суурдан сайгарлыкчылар дыка эки харыылап турар, шупту амырап, эки дыштанып тур бис

«Отчизна» лагеринде дыштанып турар уруглар.

— деп, лагериниң эмчизи Людмила Шойовна онзаалап чугаалады. — Бо сезонда дыштанып турар уругларның кадыкшылының байдалы шыырак, чүгле саргыдан арай сестип турарын база бо талазы-биле камгаланырын боттары-ла биле берген» — деп немей каапты.

Лагерьде дыштанып келген уруглар, оолдар боттарының бодалдарын база үлешти:

Сүгдер Куулар, Каа-Хем суур: «Мен Каа-Хем суурнуң 1 дугаар школазының 8-ки класын өөренип дооскаш, бээр дыштанып чедип келдим. Мында шупту шеригде ышкаш өөренип, дыштанып тур бис. Меңээ шериг талазы-биле өөренир кижиге ажыктыг-дыр.

Арзылаң Оюн, Кызыл хоорай: «Лагерьде уругларның эң бичиизи мен. Школаны доозуп-каш, «спецназ» болур дээн мен. Маңаа дыштанырга, эки, солун, ойнаар, хүннүң-не марштадыр чорду.

Аялга Иргит, Кызыл хоорай: «Мен «Чеди-Хаан» ушу федерациясында каш чыл барып турар мен. Ушуда өөредип турар баш-

Ушукчээли.

кым Роберт Күнзек база бо лагерьде ажилдап келген. Мында дыштанып турар уругларга база ушуну өөредип тур» — деп, уруглар боттарының сонуграанын мынчаар чугаалап турдулар.

Сериин тайгада «Отчизна» лагерьде уругларның чайгы дыштанылганың солун болгаш шериг талазы-биле өөредилгелерни эртип турары демдеглексенчиг.

Ася ТЮЛЮШ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Сүт-Хөлдөн медээлер

ӨШКҮ СҮДҮ ЭМ ШЫНАРЛЫГ

Бистиң бурунгу ада-өгбелеривис шаг төөгүдөн бээр хой, өшкү сүдүн аш-чемге, харын-даа аарыглар эмнээринге ажыглап чораан. Өшкү сүдү аажок хоюг, чаагай, эм шынарлыг дээрзин кым-даа маргылып шыдавас. Шай сүттеп ижерге, өшкү сүдү дыка чедингир болгай.

Сөөлгү үеде хой, өшкү сүдүн саап ижери-даа барык уттундуруп барган. Суг-Аксы суурда ТР-ниң алдарлыг малчыны Валерий Кертик-оолович, ооң өөнүң ишти Екатерина Шини-Байыровна Ондарлар уттундурган ажилды катап диргизип эгелээни өөрүнчүг.

Олар коданында 300 ажыг төрүүр өшкүлериниң анайларын камгалап алганнар. Өшкүлериниң сүдүн саап ишпишаан, артыкшылын кожаларына берип, а чамдызын садып-саарып ап турарлар. Бо үлегерлиг малчыннарның байлак аргадуржулганын өөренип, олардан үлегерден алыры артык эвес.

АМДАННЫГ ХЛЕБТИҢ БУДУРҮКЧҮЛЕРИ

Хлеб — чугула аш-чемнерниң бирээзи. Хлебти быжырып кылыры кызымаккай кижилерниң ажылы дээрзи билдингир. Кожуун төвүндөн 30 километр ыракта, орук-чири берге Ишкин суурнуң чурттакчылары Александр, Полина Монгуштар барык-ла 20 ажыг чылдарның дургузунда амданныг, чаагай хлебти чаңгыс чер-чурттугларына быжырып берип турарлар.

Олар боттарының күжү-биле хлеб быжырап оран-саваны таарыштыр кылып, дерип алганнар. Ажыл-ишчи, найыралдыг өг-бүлө боттарының чиик машиназынга далганын дажып ап турарлар. Мындыг эрес-кежээ улусту амыдыралчы, күш-ажылчы кижилер-дир деп санаар апар.

Быжырган хлеви чаагай, чоннуң сеткилинге таарышкан. Оларны төлөпиге ажылы дээш каш удаа шаңнап мактаан. Сүт-Хөлдүн чамдык сумуларының чурттакчылары бо өг-бүлениң үлегерин эдерер болза эки деп бодаар мен.

Бораш ОНДАР.
Сүт-Хөл кожуун.

Чалыы назынның он чылы

БУРГАН-ДАА ЧЕТКЕН

«Чалыы назынның он чылы» деп программаны амыдыралда боттандыраары-биле Россияның Кеземче күүселдезин чорудар федералдыг албанының ТР-де эргепели хөй санныг хемчеглерни эрттирип турар.

Улуг-Хем кожуунда эргелелдин емче-күүселде инспекциязының ылдакчылары Виктория Монгушпе Аяс Севильба даңзызында аар назы четпээн оолдарны Чаап суурже чедирип, аңаа солун экскурсияны эрттирген. Тус суур аа эвес шилиттинген, ооң чоогун-байлак төөгүлүг «Бурган-даа» деп ыктыг чер бар.

«Уруглар ыдыктыг дагның өндүр агайын көрүпкеш-ле, сагыш-сетки көдүрлүп, магадаан» — деп, Севильба чугаалаан. Дагның

шышпынче кокпа-биле үнүп тура, инспекторлар уругларга Тывага сарыг шажынның тывылганының дугайында тайылбырны кылган.

Улаштыр Чаа-Хөлдүн хүрээзинге чедип, Сылдыс башкыга ужурашкан. Ол Бурган-Даанга удаа-дараа ыдыктыг езулалдарны чорудуп турар.

«Кижиге бүрүзү частырыгларны кылыр, оон кым-даа камгалаттынмаан. Ынчангаш оон түнелдерни үндүрүп, моон соңгаар ону кылбазы-биле шыңгы боданып, эки орукту шилип алыңар» — деп, башкы оолдарга чагыс-сөзүн берген.

Оолдар солун болгаш ажыктыг экскурсияны эрттиргени дээш, инспекторларга четтиргенин илередип, дараазында Үттүг-Хая, Үстүү-Хүрээже баар күзелин илереткеннер.

Валентин КУПРИЯШКИН.
Кызыл хоорай.

Башкы-биле ужуражылга үезинде.

Прокуратураның медээлери

ДУЖААЛДЫ КҮШ ЧОК БОЛДУРГАН

Кызыл-Мажалык № 1 школазының 7 класының өөреникчизи оглун, корум-чуруму багай дээш школадан үндүрген дугайында хамаатының билдиришкенин Барыын-Хемчик район прокуратуразы хынап көргөн.

15 хар четпээн өөреникчини школадан үндүргени хамаатының кол ниити эртем-билигни албан-биле болгаш хостуг чедип алырының РФ-тиң Конституциязының 43-күчүлүндө быжыглан эргезин хажытканы болур. Ынчангаш Кызыл-Мажалык № 1 школазының директору Вячеслав Ондарның дужаалын Барыын-Хемчик район прокурорунуң негелдези-биле күш чок болдурган. Хоойлуга дүүшпес ажил-чорудулгасы дээш директорга административтиг хемчегни онааган.

Лаида ТОНДУВАЙ,
Барыын-Хемчик район
прокурорунуң оралакчызы.

ХЕРЕКТИ КАТАП САЙГАРЫП КӨӨР

ТР-ниң «Суд-медицина экспертиза бюрозун» КБК-ның начальниги турган Айбек Хертек суд-медицина экспертизасы эрттирер албан-хүлээлгезин долузу-биле күүсетпейн турганы дээш, РФ-тиң Кем-херек кодекизиниң 315 чүүлү-биле буруудаттырган.

Айбек Хертекти буруудадып турар херекте албан-хүлээлгезин ол өжегерээн күүсетпейн турган деп барымдаа чок деп санааш, ону агарткан шийтпирни Кызыл хоорайның суду хүлээп алган.

Судтуң шийтпирни күүсеттимээнде, ону катап хынаарының дугайында шийтпирни ТР-ниң прокурору хүлээп алган. Ук кем-херекти катап сайгарып көөр талазы-биле хемчеглер эгелээн.

Наталья ПОТАПОВА,
ТР-ниң прокуратуразының
килдис прокурору.

Аныяктар

Июнь 27 — Россия

АНЫЯК-БҮРҮ АКЦИЯЛАР, ШУУЛГАННАР-БИЛЕ ДЕМДЕГЛЭЭР

Россияда Аныяктар хүн даарта, июнь 27-де, демдеглээр. Тывага ол хүннү июнь 24-те Аныяктар сесерлиинге кросс-фит-биле (күш-шыдал маргылдаазы) эгелзэн. Бо хүннерде аныяк эмчилер, инженерлер, тудугжулар, эртемденнер, экономистер, сайгарлыкчылар, спортчулар дээш өске-даа адырларның аныяк специалистери база аныяк өг-бүлелер биле бүгү ажил-агый адырларының хоочуннары, удуртукчулары болгаш сайыттары ужуражылгаларны эрттирер.

Сайыттар болгаш албан черлериниң удуртукчулары, аныяктарга чүгле байыр чедиреринден аңгыда, оларның берге айтырыгларын шиитпир-

иштинде «Тываның аныяктары Улуг-Хемниң арыг-силиг эри дээш!» деп экологтук акция болур. Ол-ла хүн «Азия Төвү» скульптурлук комплекстин чанынга «Аныяктар наркотиктерге удур!» деп акцияны эрттирер.

Июнь 27-29 хүннеринде Тыва Республиканың муниципалдыг удуртукчулары болгаш күүсекчи органның, фондулар төлээлериниң, чедишкенин сайгарлыкчыларның киржилгези-биле бизнес-инкубаторга арга-дуржулга солчулгазы, ужуражылгалар болур.

Эң-не кол хемчег — июнь 27-де Кызыл кожуунга «Суур — аныяктарга аргаларның девискээри» деп аныяктар шуулганы.

Ол ышкаш өөредиглиг шөлдерге «Тываның командасы-2030» деп лидерлер шуулганының «Эки турачы чорук», «IT болгаш медиа», «МЖК болгаш чаагайжыдылга, экология», «Сен — сайгарлыкчы» деп төлөвилелдерниң таныштырылгазы болур. Аңаа эң-не эки төлөвилелдерни эксперттер шилиир. Ооң-биле чергелештир «Чылдың эки турачызы» деп Бүгү-российжи мөөрейниң киржикчилериниң төлөвилелдерин, ылаңгыя бизнес-десант төлөвилелдерин аңаа көөр.

«Буянын Тыва», «Эки чүүлден кыл» дээн кыйгырыглар мөөрейи, «Дидим чорук школазының» көргүзүлгү оюннары база аныяктар аразынга ГТО болгаш АК-47 автоматты чазар, чырынга мөөрейлер болур.

Ол-ла хүн Улусчу чогаадылга бажынының 2-ги каадынга 11.00 шакта аныяктарга ажилдар ярмаркасы болур. Аңаа-ла «Канчап чедишкенин апаар», «Эки ажилды канчаар тып алырыл», «Оратор уран аргазының чажыттары», «Хөй дылдар билириниң ажыктыы» «Социал четкилерге болгаш Инстаграмга ат-алдарын бедидип алыры» дээн мини-лекцияларга аныяктар олуржур аргалыг. База психологтук, бизнес болгаш социал төлөвилелдерге, ажил шилип, тургустунуп алырынга дээш өске-даа тренингилерге киржил болур.

Арат шөлүнге июнь 27-де 17.00 шакта Тыва Республиканың профессионал өөредилге албан черлериниң волонтерларының «Бис эвес болза, кымнар» деп акциясы эртер. 18.00 шакта КВН киржикчилериниң маргылдаазы эгелээр.

Ол-ла кежээ 20.00 шакта аныяктарга республиканың эң-не дээр аныяк коллективтериниң база Красноярскиден «MUZON» бөлүүнү оюн-көргүзүүн бараалгадыр. Ол-ла үеде Каа-Хем суурга суг алган черге идепкейлиг ажилдаан волонтерларга шаңналдар тыпсыр.

Чазак/Даргазы Шолбан-Кара-оол аныяктар-бо

Июнь 27-29 хүннеринде Чагытай хөлде ТывКУ-нуң «Буревестник» дыштанылга баазына студентилерге аныяк сайгарлыкчыларның чайгы школазына өөредилгелер эртер.

Июнь 29-та Совет Тываның 5 чыл стадионунга аныяктар командаларының аразына бут бөмбүүнүң маргылдаазы аарыкчыларны манап турар.

Июнь 29-30-де Тываның бүгү кожууннарына аныяк өгленишкеннерниң байырлыг бадылаашкыны болур.

Июнь 30-де 12.00 шакта Арат шөлүнге «Аныяктар — кадык амыдырал дээш» деп акцияга ат-сураглыг спортчулар, удуртукчулар, сайгарлыкчыларның, аныяктарның чадагтерге болгаш массалыг чадаг чарыш маңнаашкыны эртер. Чарыштың түңнелинде Аныяктар

сесерлиинге аныяктарны нун нормативтери, скейт дистер, роллерлер, чадаг гежилер аразына «Драма маргылдаазы манап турар. База «Бистер — келир үе» деп студентилерниң байык концертин бараалгадыр.

Июль 2-де Тыва үнде культура төвүнге Тыва Республиканың волонтерлары чылдың бирги чартында ажииниң түңнелдерин үндү хемчег болур. Аңаа Тыва эки турачыларына волонтер дептержигештерин тыпсыр.

Июль 2-5-те «Көш чон» деп төлөвилелдин кижикчилери болгаш волонтерлар «Аныяк өг-бүлөгө — ытаг» төлөвилелдин киржикчилериниң кыштагларын дузалал ажилдары чоруду үнүшкүннерни кылыр.

Байырлалда.

лежиринге, келир үеде планнарын кады тургусчурунга дузазын көргүзерин күзеп турарлар.

Июнь 26-да «Чаңгыс хемниң уруглары» деп төлөвилелдин

турачызы» деп Бүгү-российжи мөөрейниң киржикчилериниң төлөвилелдерин, ылаңгыя бизнес-десант төлөвилелдерин аңаа көөр.

ХӨӨМЕЙИМНИ КАГБАС-ЛА МЕН...

«Хөөмей — Төп Азия чоннарының культура-зының онзагайы» симпозиумга Тываның алдараттыг болгаш аныяк хөөмейжилериниң база даштыкы чурттардан келген аалчыларның киришкени солун. Октаргай четкинде дыңнадыгларны номчуурга, «Тыва хөөмейжилер черле тергин-дир» деп үнелеп турары-даа чөп.

Делегей чергелиг симпозиумга аныяк оолдарның сонуургалы бедип турар дизе, частырыг турбас. Оларның бирээзи, «Сыгыттың тергин күүседикчизи» деп бедик атты чаалап алган хөөмейжи Ачыты Салчактың талантызы черле кайгамчык болган.

Национал театрның аныяк артизи Ачыты 9 чыл бурунгаар сыгыт-хөөмейни сонуургал эгелзэн. Кажан Кызылдың уран чүүл колледжинге өөренип турда, башкызы Айбек Ондар Ачытыны улам-на чалгынналдырып, хөөмей-сыгыт мөөрейлеринге киржиринге идигни берген. Бо делегей чергелиг симпозиумга аныяк артист ам үш удаа

Ачыты Салчак.

киржип келген. Чылдан чылче белеткенгениниң түңнелинде тергин сыгытчы деп үнелзэн ол чоргаарал-биле өөрүп чугаалаан. Хөөмей дээрге тыва чоннуң катап-таттынмас онза талантызы деп ол немей каапты.

Ачыты сураглыг хөөмейжилерниң байлак дуржулгазын, арга-сүмезин дыңнап ап чоруур. Артист ажылы чеже-даа чай чок болза, сыгыт, хөөмей, каргырааны бо-ла бадыра бээр чаңчылдыг. Тыва чоннуң «Хөөмейимни кагбас-ла мен,

халка суккаш чүктеп аар мен» деп ырлажып турары ышкаш, Ачыты база-ла чайлыг үезинде сыгыт-хөөмейни күүседип каап олургулаар, хөөмей-сыгыттың база бир чарылбас өңнүү.

САЛГАЛ ДАМЧААН САЛЫМ-ЧАЯАН

Сыгыртып, хөөмейлеп, каргыраалап чоруур уран талантылыг Кууларларның өг-бүлөзи демдеглексенчиг.

Мерген Куулар.

Герман Белекович оолдары Мерген, Сайын-биле база бо симпозиумга киржип кээп, шаңнал-макталга төлөптин көргүскеннер. Асураглыг хөөмейжиниң оолдары республика чергелиг мөөрейлерге бичиизинден тура киржип келгеш, амга чедир ол онзагай талантызын уламчылап чоруурлар. Мерген Кууларның сыгыртпышаан ырлап чоруур кымдаа билер, Тываның алдарлыг артизи бедик атты эдилеп

чоруур чоннуң база бир ыраажызы. Азия төвүнге бол эрткен хөөмей фестивалына «Уран талантыны ужукта чоруур» деп атка төлөптин бадыткаан. Аныяк артист соондан дуңмазы Сайын ба уран талантызын чонга бараалгадып эгелзэн болгаш ат сураглыг хөөмейжилерден чыда калбайн, дидим базымнарны кылып турар. А Герман Кууларга «Эң эки сүмелекчи» деп атты тыпсып, шаңнал-мактал алдарлыг хөөмейжиниң онза талантызы оолдарында дамчып келген.

Кууларларның төрзэн Торгалы кайгамчык уран таланты чоннуң чурту-дур ийин. Бетк дизе, тыва чогаалдың кавайы деп чоргаарал-биле адааны-даа кончуг шын. Бо сыгытчы өг-бүлениң ада-өгбелери база шупту салым-чаяанның сыгытчылар, чогаалчылар, мөгелер чүве. А оларның талантызы оолдары Мергенге, Сайынга дамчып келген болгаш, ооң соонда уруг-дарыы, уйнуктары база уламчылаар.

Сыгырга дег аныяк сыгытчыларның уран талантызы калбартып, делгерээр-ле болзун!

Ася Тюлюш Арслан АРАКЧААНЫ тырттырган чуруктары

• Делегей чергелиг симпозиум СЫГЫРГА ДЕГ СЫГЫТЧЫЛАР

ДЕЛЕГЕЙИ

аныяктар хүнү

•Спорт болгаш мөзү-бүдүш

АКШАЗЫ ЧОК КИЖИНИ ЭВЕС, А КҮЗЕЛДЕРИ ЧОК КИЖИНИ ЯДЫ КИЖИ ДЭЭР

Хеймеривистен улуу Ай-Херел дунмам чаа-ла ийги класс-а өөренип турган. Ооң кады айнаар эштерин база бодумнуң ады төрөөн дунмаларым дег, ача чаптаар турган мен. Ойнап-аппа, бажыңга бо-ла сөктүнчүп алаш кээрлер. Оларның арасына бир арган куу ырбыскы спорт-сынныг, аксының чымчаа оонуг "угбай-угбай" дээр оолу-ла турган. Ооң адын Аян Бады-Хөө дээр болду. Ол бичии турда-ла ада-иези чок болган. Эскүс деп дыңнааш, кээргээ-мис дам барган. Ол бистиң бүлөвистиң бир кижигүнү дег, өвүске үнүп-кирип чоруп турар парган. Чылдар караңадыр уужуп эрткен. Оолдар-даа шко-аны доозупкаш, студентилеп ортулай барган.

Аян Бады-Хөө 1992 чылда эртүтүнгөн. Бай-Хаак орту-ах школазының 9-ку класын, азылдың 4 дугаар училище-ни, ооң соонда Новосибирск хурааның башкы университе-тиче кирип алгаш, аныяктар-иле социал ажил чорудар абырны чедишкениг доос-кон. Университетке өөренип арган чылдарында Аян самбо режениң секциязынче барып элзэн. Ооң тренери Юрий Игоревич Сергиенко Ново-бирск облазының билдин-р тренерлериниң бирээзи. И тренериң болгаш бодунуң аймак, чүткүлдүү-биле Аян Бады-Хөө удаа-дараа Сибирь федералдыг округка, Иркутск об-лазынга, Новосибирск хоорайга, Санкт-Петербург хоорайга дээш Россияның дыка хей хоорайла-нга, областарында бодунуң кезинге хүрежи, шаңналдыг алырны ап эгелзэн. Аян чүгле самбо эвес, а дзюдога база кезип чоруур. Университетти азыраының бетинде "Россия федерациязының спорт масте-деп атты чаалап алган.

Новосибирск хоорайга сту-дентилеп турган чылдарында тренери Юрий Сергиенко-нуң кезинге, бүзүрелин Аян Бады-Хөө алап алган. Тренери өскүс ага ооң адазы дег болуп, амы-ралга чугула херек чүүлдерге кезип, кижизидип, оол-дун адазындан алыр ужу-рунакшылын, кичээнгейин-ген деп болур. Тренер киж-иеникчизин чүгле хүреш арга-зынга эвес, а иштиги сагыш-хил болгаш мөзү-бүдүшкө таарышкан чүүлдерге база едир харысалгалыг. "Чедир ирлеттимдиз мөзү-бүдүштүгү ырак чер чедий албас", бир катап кырган-ачамның алап органын сактыр мен. Тренерин чугаалай берген-карааның оду хып, улуг ынак-п болгаш хүндүткел-биле

Аян тренери Юрий Сергиенко-биле.

чугаалаар кижиге. Бир катап Юрий Сергиенко Аянга Алтай крайда дыштанылга төвүгө өөнүң иш-ти-биле барып дыштаныр путе-ка-даа белекке берген. Бо чырык чер кырында Аянын тренери дег буянныг улус бар болганын өөрүвистиң аргазы чок.

Аянын чуртталгада эң улуг күзели боттанган деп болур. Ол дээр бодунуң ынак ижин кылып ажилдаары-дыр. Аян бо хүннерде Кызыл хоорайда чоокку чылдарда ажиттыңган "Мөңгүлек" спортчу клубта бичии оолдарга тренер-башкы болуп ажилдап, уругларга секциялар-ны эрттирип, оларга самбонун, дзюдонун аргаларын өөредип, чаштарны кижизидип турар. Күзелиг улус 7 хардан өрү на-зылыг ажы-төлүн "Мөңгүлек" спортчу клубта секцияларже эккеп болур.

Дунмамның бичиизинден тура кады ойнап өскөн эштери Ай-Херел, Маадыр, Тарзан, Аян суглар студентилеп турган чыл-дарында чайгы дыштанылгада авам, ачамның аалыңга кээп, "Орленок" лагерге акша ажил-дап алыр чаңчылдыг турган улус.

Аян кады чурттаар эжи Чинчи-биле бистиң аалывыска таныжып алганнар. "Канчаар таныжып алган ийик силер, Чинчи?" дээн айтырымга, "База-ла силерниң аалыңарга таныжып алдывыс чоп. Ынчан Аян идер-терге идип алгаш, лагерден чем арты сөөртүп эккеп, хаван оолдары чемгерип халып-ла турар-ла чүве" — деп, Аянын өөнүң ишти Чинчи чугаалаар болду.

Аянын шилзэн эжи Чинчи Монгуш Кызыл хоорайның 3 дугаар школазын дооскан. Чагытайга Аян-биле таныжып алган соонда, олар иелзэн Но-восибирск хоорайже өөренип чорупканнар. Чинчи база Ново-бирск хоорайның башкы уни-верситетин дооскан.

"Сөөлгү үеде күрүнениң өскүстерге көрдүнгөн про-граммалары бар болгай, Аян күрүнөдөн кандыг дузаламчы

алган ирги, Чинчи" — деп ай-тырарымга, Чинчи мынчаар ха-рылап берди:

— Ийе, күрүнениң өскүстерге көрдүнгөн программалары хей. Студентилеп турган чылдарын-да күрүнөдөн пенсия, стипен-дияны ап турган. Ол деткимче Аянын эртем-билиг чедип алы-рынга дыка улуг дуза болган. Университетти доозуп турда, күрүнө аңаа 100 муң рубль ду-заламчы берген. Ол акшаны хуулуг чээлиге берип хөөдүп алгаш, бир чыл болганда Кы-зыл хоорайда бодувустуң хууда бизнесивисти ажадып алдывыс. Амгы үеде тренерлеп ажилда-вышаан, садыг-саарылга биз-незин мээң-биле кады кылып чоруур. Эгелеп алган бизнесивис — бистиң бичии күрүнөвистиң бир чедишкени, капиталы. Оон-даа ыңай сайзыраар план-нарывыс, күзелдеривис хей. Аян өскүстерге бажың даңзызының ээлчээнде 2010-2011 чылда Таңды кожуунуң Бай-Хаак суур-да туруп алган. Ам бо хүннерде 160 дугаарында кижиге. Студент чылдарында күрүнөдөн детким-чени ап чорааны дег, бажың дет-кимчезин үези кээрге база алыр дээрзинге Аянын бүзүрели улуг.

"Акшазы чок кижини эвес, а күзелдери чок кижини яды кижиге дээр" дижит болгай. Аян биле Чинчинин ниити күзелиниң ду-гайында сонугаарымга, олар кайызы-даа сонугалының аайы-биле ажилдаксаар, аңгы-аңгы чурттарже аян чорукта-саар база ажы-төлдүг болу-саар болдулар. Ынчангаш оларны езулуг бай улус деп санап болур-дур деп түңнелге келдим. Аныяктарга моон-даа соңгаар чараш күзелдер оттуп, күзелдерден бай өг-бүлө бо-лурун күзеп каайн. Аян ышкаш тура-соруктуг, дузааргак, биче сеткилдиг аныяк оолдар, уруг-лар ам-даа көвүдээр болзун!

Чуруктуу маадырның архивинден алган.

“АЗИЯНЫҢ ТӨВҮНГЕ” ДООЗУКЧУНУҢ КЕЖЭЭЗИ

Кежээниң маадырлары.

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында). амыдыралдың каалама оруунче үдзэн болду.

"Базым бүрүзүндө сорулгаже, базым бүрүзүндө күзелдерже!" деп кыйгырылгыч онзагай школа — Кызылдың 12 дугаар школазының өөреникчилери олимпиадаларга, спортчу мөө-рейлерге, янзы-бүрү чогаадыкчы мөөрейлерге тиелекчилер болуп келген. Бо школада "Тайбың" патриотчу клуб ажилдап турар.

Республика чергелиг мөө-рейлерге, олимпиадаларга тиелекчилерлиг, чүс чылдың чартында чеже-чеже доозук-чуларны доостурган школа — Кызылдың 14 дугаар школа-зы. Бо школа аныяк армейжи-лери-биле алдаржаан. Аныяк армейжилерниң командасы рес-публика чергелиг слетка 2017-2018 өөредилге чылында тиелек-чи болганнар. Доозукчуларның аразында Наталья Ямалетдино-ва, Анастасия Ерлина школаны чүгле 5 демдектерге дооскан.

"Чуртталгада эң-не чугу-ла даянгыш — билиг" деп лицейчилерниң кижиге бүрүзү ыяк билер. Лицейниң өөреник-чилериниң аразында "Россия. Келир үеже чүткүл-биле!" деп Россия чергелиг мөөрейниң тиелекчилери Севиль Ооржак, Александра Дулуш, "Келир үеде Россияның хоойлужудулгазы" деп Россия чергелиг мөөрейниң тиелекчизи Анита Навайждай, "2018 чылдың өөреникчизи" деп республика чергелиг мөөрейниң тиелекчизи, Анастасия Костина дээш оон-даа хей чедишкени-нерлиг. 598 "5" демдек, 894 "4" деп демдектерлиг доозукчулар-лыг школа — Кызыл хоорайның №15 лицейи.

"Россия Федерациязының 100 эң эки организацияларының" санынче чаңгыс эвес удаа кир-ген төп — Кызылдың "Аныяк" өөредилге төвүнүн доозукчула-рын база чалаан.

Байырлалдың кол маадырла-рын чалап алган соонда, "Доо-зукчунуң вальзы" танцы-самны оолдар, уруглар кайгамчык ча-раш кылдыр күүседип, чыыл-ган аалчыларга, ада-иелерге бараалгаткан.

Ооң соонда Кызыл хоо-райның баштың Дина Оюн, ТР-ниң өөредилге болгаш эр-тем сайыды Татьяна Санчаа, Кызыл хоорай чагыргазының

төлээзи хоорайның доозукчу-ларынга, школаны чедишкени-ниг дооскан оолдар, уругларга болгаш оларның ада-иелерин-ге, башкыларынга байырын чедирген. Кызыл хоорайның шупту школаларының доо-зукчуларының ада-иелериниң төлээзи Игорь Никешин ажы-төлүн 11 чыл иштинде үжүк-бижикке өөредип, амыдыралдың берге оруунче билиг-биле чеп-сеглеп, чагыг-сөзүн берип, уйгу-дыжын харамнанмайн, күжүн үндүргөн башкыларга ада-иелерниң болгаш ажы-төлүнүн өмүнээзинден өөрүп четтирге-нин илереткен.

Даргалар, ада-иелер, баш-кылар сөс ап, удур-дедир байыр чедиришкен соонда, Кызылдың 1 дугаар школазының доозукчузу Эрес Дагбалдай ада-иелерге, башкыларга өөрүнүн мурнун-дан өөрүп четтиришкенин сөстөрүн чугаалааш, доозукчу эштеринге байыр чедирген.

Ол үеде бөлүк турган ада-иелер-биле чугаалаштым. Оларның бирээзи: "Мээң хей-мер уруум бо чылын 9 дугаар школаны доозуп турар. Кончуг берге үелер харын-даа соовуста артып калды. Уруум күрүнө шыл-галдалары дужаап турда, орта уйгу-дыш-даа көрбейн турдувус. Харын-даа шылгалдаларны эки демдектерге дужаап алдывыс. Ындыг берге шылгалданың соон-да чараштыр кеттинген оолдар, уругларны, ада-иелерни көөрге, дыка эргим-дир. Ынчалза-даа мурнувуста ам-даа шылгалда-лар бар. Өөренир, өөредилге черинче дужаап, күзелин чедип алыр дээш шийтпирлеттимдиз айтырылгалар-ла хей. Ынчангаш чүгле бодумнуң уруумга эвес, а шупту доозукчуларга, ада-иелерге чедишкениннерни, ак орукту күзеп каайн" — деп, Алла Ондар чугаалады.

Ол аразында байырлалдың эрттирикчизи доозукчуларга янзы-бүрү оюн-тоглааларны ойнаткан соонда, кижиге бүрүзү күзелдерин бодап алгаш, тай-быңның, өөрүшкүнүн янзы-бүрү өң-чүзүннү шарларын дээрже уждуп үндүргөн. Кымның чүнү бодап алганын кым-даа билбес. Доозукчуларның күззэн күзелдери бүдүп, амыдыралдың кадыр-бер-ге, шаптаразынын оруктарына торулбас-ла болзунам.

Арслан АРАКЧААНЫҢ тырттырган чуруу.

Арынны Айдың ОНДАР белеткзэн.

ТУМАТТАРНЫҢ ТЕРГИИННЕРИ

Тумат тайгазындан Убса-Нуур девискээринче туматтарның көшкенинден бээр 800 чыл база Улуг Тумат Чалааты сумузунун тургустунганындан бээр 80 чылдаанынга уткуштур туматтарның спортчу тергийннери-биле таныжып көрээлиңер

Өвүр кожууннун Дус-Даг база Чалааты сумуларының сайзыралы дээш улуг ажылды карак кызыл кылып, күжүн өргүп чорааннар хей. Ындыгларга Өвүр Торгалыгның колхоз, суму даргалары Бадыргы, Кызыл-Бүрбү, "Туматтар кымнарыл?" деп номнун автору Таан-оол Сандан, Өвүр кожууннун база республиканың орукажыл-агылларының даргалары чораан Иван Тувекей биле Салчак-оол Санаа хамааржырлар. Ол ышкаш Чалааты девискээринде моол чонга тыва дылды өөредир-биле тыва-моол очулгалыг словарьның автору, тыва дыл болгаш чогаал башкызы Дадар-оол Баазан (амгы үеде огул Апрель адазының ажылын уламчылап турар) улуг ажылды кылып чораан.

Чалааты тумат суму Начыннары Самбуу Начынак (улуг мөгө), Барыңмай, Наваа-Кечил, Казакин Доржу, ооң огул Виктор 1980 чылдарда бодунун килинге Тывага шүглүп чораанын билир бис. Хендергеден Сарыг-оол мөгө 1930-1940 чылдарда ТАР-га шүглүп чораан, 18 харлыг мөгелер аразында республика Наадымының тиилекчизи Сайын-Белек Тумат.

Туматтарның мөгелери моол мөгелерни тиилээр чорааннар. Туматтарның мөгелеринден Казакин Доржу (мөгө ады Шалыыр Доржу) 1922 чылда Чалаатының Узун-Сайырга төрүттүнген. Ол 21 харлыында Өвүр кожууннун улуг байырлалынга Моолдун Убса-Нуур аймактан 25 мөгө киришкен хүрешке тергийдээн. Аңаа Улан-Батордан келген Моолдун Арзылаң мөгези Дагба-Сүрүннү тиилээш, шүглүп үнген. Тыва автономнуг область үезинде хүреш маргылдааларына шаңналдыг черлерже доктаамал кирип чораан. Буттаар, майгыыр, тевер, холдары-биле дүрген шалый аарак ажылгаар ынак аргалары-биле хүрежи өскелерден бир янзы ылгалдыг. 1967 чылда Увс аймакка тыва-моол найырга 128 мөгө хүрежинге шүүлген. Республиканың 1961, 1964 чылдарда наадымдарына ийи катап 32 мөгө аразына үжүрлөшкен база 1962 чылда Тыва АССР-ниң спартакиадазынга 3-кү черге төлөптүг болган, 1964 чылда күш-культура байырлалына 64 мөгө аразына шүглүп үнгөш, бирги черни ол алган. "Шалыырының" чээннери Шагдыр-оол биле Даш-оол алдан-чеден чылдарда республиканың шыырак мөгелеринин санынче кирип турган. Шагдыр-оол Кууларга 1968 чылда "Өвүр районнун Арзылаң мөгези" деп хүндүлүг атты тывыскан. Даш-оол Куулар "Спорттун национал хевирлеринге Россияның спорт мастери" деп атты чаалап алган. 1955 чылда "Мосфильм" киностудиязы тыва хүрешти тырттыргаш, ону чонга көргүскен. Ында Шалыыр Доржунун девип турары кирген. Амгы үеде чылдыңна хоочун мөгөге тураскааткан хүреш маргылдаазын май 9-та Өвүр кожуунга 18 хар чедир мөгелер аразында эрттирип турар.

Чимит Чымбаевич Куулар (адазының ызыгууру тумат уктуг чылгычылар. Иезиниң ызыгууру Куулар, үндөзін малчыннар) Дус-Дагның амгы үеде эң ат-сурагылыг мөгези. Сөөлгү 15 чыл дургузунда республиканың шилиндек мөгелеринин санынче доктаамал кирип, улуг маргылдааларга үжүрлөжип, шүүп, шаңналдыг черлерже кирип келген, ооң иштинде наадымнарда ийи катап үжүрлөшкен. Эки, чараш хүрежи-биле 2005 чылда Чимит Куулар "Тыва

Бүрбү Кыргыз.

Республиканың Арзылаң мөгези" деп бедик атты чаалап алган. Чимиттин аваңгыр, дидим, чаныш-сыныш чок, янзы-бүрү аргалар ажылгаар хүрежин сонуургаар аарыкчылар Тываның кайыдаа булуңунда дыка хей.

Ол чүгле алдарлыг мөгө звес, амгы үеде кожуунда шыырак сайгарлыкчы, хей хуу мал-маган өстүрүп турар кижилерин бирээзи. Чылгызының баш санын санаар болза, кулун-чаваа биле кады алдан чоокшулап турар. Эр ээзинин чоргаарланыр Чүгүрүк-Шилгизи кожууннун эң чүгүрүк ады. 2002 чылдан эгелээш чарыштарга дерт катап эрткен. Республика наадымдарына 7-ги, 4-кү черлерге халып кээп турган. Чүгүрүк-Шилгинин мунукчузу огул Субудай. Огул Чингис амгы үеде он сесхарлыг шыырак мөгелеринин аразынче кирип, эки хүрежи эгелээни билдингир. Дус-Дагга бир кодан хуу сарлыктыг кижичаңгыс-ла мөгө Чимит Куулар. Ынчангаш Арзылаң мөгө чүгле хүрежири-биле кызыгаарланмайн, эрес-кежээ, идепкейли-биле амыдыралын бедик деңгелге тудуп чоруур.

Мал ажылының тергийннеринге Тыва АССР-ниң алдарлыг зоотехниги Маадыр-оол Сүрүн-оол база алдарлыг малчыннар Василий Тумат, Аракчаа, Осур-оол Тумат боду, оолдары Найырал биле Оюн-оол Тумат олар дээш оон-даа өскелер хамааржырлар.

Мөгө Начынактың адазы Көк-оол Тумат 1938 чылга чедир Туматтарның долгандырыгыг бурунгу самының хөгжүм үделгезин кылып чораан. Чыраа, саяк, чепер аъттарныг маңын олчаан кылдыр хөгжүм херекселдеринге ойнаарга, самчылар база ынчаар күүседир чорааннар.

Баштай Бүрбү Кыргыз-биле таныжаалыңар. Ук-ызыгууру Дус-Даг сумузунун Дөргүн Кыргыстарындан. Чон аразында шолу ады "тенек" Бүрбү. Тываның билдингир чогаалчылары Степан Сарыг-оол, Виктор Көк-оол, делегейнин дириг эртинези, чогаалчы Кенин-Лопсан Монгуш база эртемденнер-биле сырый харылзаалыг чораан. Инженер-технолог эртемим аайы-биле Кызылдың эт комбинатына ажылдап турар үелеримде Бүрбү-биле Сибирь девискээринин эт комбинаттарының аразында спортчу

маргылдааларга киржип, ойнап чордум.

Ол бурунгу тыва чоннун чараш чаңчылдарын, тоолчургу чугааларын, хөөмей-сыгыдын, кожамыктарын, өгбелерин чаңчылдарын кадалап чорааннарның бирээзи. "Тенек" Бүрбү акы-выс кончуг-даа хөглүг өгбө Бапчый Туматтың кожаңнарын чыып бижээ. Ол колдуунда Хоолу биле Ирбитей хемнерниң аразында беш Тээли хемнерни адап, кожаңнарын эгелээр чораан. Оларның салгалдарына алдарлыг сыгытчылар Кара-оол, Геннадий, Чодураа, Эртине Туматтар база оон-даа өскелер хамааржырлар.

Спорттун кышкы хевирлери хаактаарына, хоккейлеринге база конькиге чаржыр спортка республика чергелиг маргылдааларга Виктор Бадыргы, Дадар-оол Сандан, Кара-оол Лопсан, Николай Өдекей, Тумат-оол Бүрбү киржип чорааннар.

Хол бөмбүүнге база баскетболга дээш спорттун шупту хевирлеринге республика маргылдааларына Торгалыгдан башкылар Элбек Шагдыр, Шарый-оол Тумат (оолдары Александр, Алексей), амгы үеде Чаа-Суур школазында күш-культура башкызы Дмитрий Тумат, Кара-оол Лопсан чедишкениг киржип чораан.

Спорттун аңгы-аңгы хевирлеринге кончуг шыырак туматтар хей. Олар дээр-ге шыдыраачылар Чап Тумат (Торгалыг школының математика башкызы, республика чемпиону), Найгын-оол, Оюн-оол Анатолий, Александр, Дажы-Серен Дамдын алышкылар база ачазы колхозтун бухгалтери Дамдын Тумат, боксерлар Анатолий Дамдын, Борис Баазан, Вячеслав Баазан, Андрей биле Алексей Базыр-оолдар-дыр.

Хол бөмбүүнге школыны оолдар аразында 2018 чылдың республика чемпиону Өвүр кожууннун командазының кежигүннеринин колдуу Ак-Чырааның школычылары. Хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери, РСФСР-ниң спорттун национал хевирлеринге спорт мастери, Совет Эвилели чергелиг маргылдааларга каш дапкыр тиилекчи Александр Туматович Шойдук, чүгүрүк аъттарлыг Санчы алышкылар, спорттун деткикчизи, Тываның Чазаның Даргазының ора-лакчызы чораан Владимир Туматович Хеймер-оол тумат ук-салгалдыглар. Якут (Саха) республикада, Иркутск облазында ажылдап, чурттап чоруурун сонуургаатты.

Тыва эки турачыларның тураскаалын тургузарына улуг ажылды чоруткан хоочуннар эвилелинин удуртукчузу Сагаан-оол Кызыл-оолович Долгар Чалааты Тумат уктуг. Ол улуг девискээриг Хубсугул аймакка 1991 чылда чедип, тумат уктуг ивижи, аңчы тываларның канчаар чурттап чоруурун караа-биле көрүп, ол девискээрни моол күрүнге 1921 чылда берипкенин дыка хараадаар болду.

Алексей ЧЫМБАЛ-ООЛ.

ҮНГЕН ХҮНҮМ АЛГАП ТУР МЕ

Тываның композиторлары гаадыкчы эвилелиниң харыыс секретары, Тывада нота чуржирың чаңгыс чурукчу, бил композитор Мergen-оол Ховал Нурсаттың шаңкымындыг аттыг чырыларының ному чырыкчын тынган.

Номнун уран чогаал редактору чогаалчы Мария Кужугет, чурук каасталгазын Алексей Сандан кылган. Композиторнун ырыларын чыып тургузарына болгаш ону чырыкче үндүреринге улуг ажылды кылып чоруткан, талантылыг аныяк композитор Томас Монгуш номну парлап үндүр боттук дузаны каткан композиторнун ишти Марта Эзир-ооловна Нур Тываның культура сайыды Алдар Котинович Тамдынга, Тываның культура алдарлыг ажилдакчызы Светлана сандровна Никифоровага, Чечекмажит-ооловна Нурзатка, республика композиторларының чогаадыкчы элиниң кежигүннеринге өөрүп четтириледи турар. Номну Абакан хо да «Хакасия» типографиязынга үндүрген.

Ырыларының баштайгы чыынды үнүп келген композитор, нота сиилби Мergen-оол Ховалыгович Нурсаттайында каш сөстү биживес аргам. Ол чээрби ажыг чылдарның дургу: Тываның композиторларының чогаад эвилелиниң харысгалгалыг секретар луп ажылдап келген. Ол эрткен чылды тыва композиторларның ырыларының чыындызының нота бижилгезин чуруп, ларын чыып белеткеп чырыкче үндү Оларга Тывада билдингир композитор Владимир Сереннин, Батый Кенеш Александр Лаптаннның, Базыр-оол дүм-Сүрүннүн болгаш өскелеринин ырылар чыындызының номнары хамжыр. Мergen-оол Ховалыгович Нурсат ноталарын чараштыр бижиринге көмергежээ. Сактырга, ноталар ону би таныыр болгаш ала-чайгаар-ла ооң холу аайы-биле аккыр саазына сиилбиттин бээр ышкаш. Ооң сиилбээн ноталары шевер, тодуг деп чүвезин канчаар. Н бүрүзү бодунун чыдынында чоргаар чы Ол чеже-чеже чогааттыг аялгалар чараштыр сиилбээн ноталарже хуулдур дээр! Ынчангаш ыры бижип чоруур и бүрүзү Мergen-оол Ховалыговичке өө четтиргенин кезезде илередип чоруур.

Республиканың «Сылдысчыгаш» урлар солуну биле «Алдын-Кушкаш» урул сеткүүлү Мergen-оол Ховалыгович-би сырый, чогаадыкчы харылзаалыг ажыл турар. «Сылдысчыгашка» ол урулгар ыры ооң катап тургустунуп келген үезин эгелээш чуруп келген. Сөөлгү чылдарда дилээм-биле ноталарны үделгелиг болта өңнүг чуруктарлыг кылдыр чуруп берип тур Ол ажылдар «Алдын-Кушкаш» сеткүүлү үндүрүлгелеринде чырыттылып турар.

Улус аразында эскертинмес, кылга ажыл-ижи кижилериниң сагыш-сеткилдери ге аялга болуп хуулуп чоруур композитор баштайгы чыынды номунда төрөөн чер-чү дугайында, лириктиг, чаштарга болгаш эл дилерге ырылары кирген. Ол ырыларын сестерин Тывада билдингир чогаалчылар Монгуш Кенин-Лопсан, Черлиг-оол Куулар, Чооду Кара-Күске, Охемчик Онда Олер Сувакпит, Игорь Иргит, Сайлыма Комбу, Лидия Иргит, Шоома Даржай болгаш өскелер-даа бижээ. Ук ном урул саатарында болгаш школаларда ырылар башкыларына база ырыга ынак кижилерге ажыктыг болуру чугаажок.

Александр ШОМОН.

«ШЫННЫҢ» почтазындан

• Маадыр иега тураскаал

ӨГБЕВИСКЕ САКТЫЫШКЫН ХҮНҮ

24 ажы-төлдү төрүп бодараткан эңерелдиг ие – Хүлер Норбуевна Соянның төрүттүнгенден бээр 94 хары, чок болгандан 10 чыл болганынга сактыышкын хуну, ооң хөй санныг салгалдары чоокта Тес-Хем кожуунуң Ак-Эрик суурга, эрттирген.

Бо кайгамчыктыг хунде республиканың Херээженнер эвиле, ие-чаш камгалаар төптүң эзелери болгаш өске черде оттап чоруур төрелдери аңаа кышкен. Оларның бирээзи болгон Хар-назыным дөгүй берген болза, дунмаларым чалалга биле келгенимге өөрдүм. Бо ажы-төлдүг Хүлер угбамны чимден билир мен. Сес угбамдардан укталган ачамның амазы. Өгбелеривис эң улуу уу-Саар Соян «контр» аът-Караның кыс ээзи, ийи дууры – ачамның авазы – Натпит аңам-авам чүве.

Хүлер угбамга тураскааткан ырлалче бар чорааш, бием, ада-ием, өгбелерим ачымга кирип, сактыышкын үчкө улуг күзөл-биле четтим. Хүлер Норбуевна угбамның уруу Өшкү-Саар-биле (ол 75 харлыг) школага кадыенип турдус. ССРЭ үезинде чынарның уруг-дарыы Саалдайга школа-интернатка, ие хандырылгасынга турган. Хүлер угбам 24 ажы-төлүнүн хезини өгө божаан. Чүгле суругларын Самагалдайның елгезинге чиигээн. Ынчан чачүве, авам изиг сүттүг шай, эңдинден тараалыг быдаа аңдыргаш, хуннун-не мени иже айбылаар. Мен аңаа рап, угбамның ийистерин адан чаптап көөр турдум. Ачамның Ак-Эриктен төрел-

дери дыка төрөлзирек улус. Күзүн чиш үезинде «даайымга, күүйүмге» дээш тевелиг, аъттыг, шанактыг бо-ла бажычывыска кээр. Ол келгенде, эът, саржаг, чөпкөк, ааржы, чыжыргана эккеп бээр улус.

Хүлер Норбуевна угбам, Ал-

Хемниң звес, республикада сураглыг малчын. Ооң оглу чоокта өгөлгөн Дөрбет-оол Алдын-Херел «Аныяк өг-бүлөгө – кыштаг» деп төлөвилелдин киржикчизи. Зоя Алдын-Херелдин ийи кызы Аржана биле Нуржана Тываның күрүне университетин 2011 чылда

дааевичиниң ажы-төлүнүн салгалы беш чада өскөн азы 55 өг-бүлө болгон. Күдзелериниң саны – 23, а кенээттери – 25 киж. Бүгү өг-бүлелериниң нити назы-хары 4819 чыл, уруг-дарыының ажы-төлү уйнуктары-биле 174 киж. Шак мындыг хөй адырлыг укызыгуурлуг аймакты тодарадып шинчилээринге Зоя Сояновна Алдын-Херелдин уруглары Аржана, Нуржана база күдээзи Валерий Валентинович Баданай өг иштинге чыып тургускаш, клубтуң ханазынга улуг баннерге көргүскөн. Оларның тывынгыр, сагынгырын байырлалга келген чон магадаан. «Ылаш дазылы-биле, киж салгалы-биле быжыг» деп тыва чоннуң чечен сөстөрүн мынчаар бадыткаан.

24 ажы-төлдү чырыкче бодараткан Маадыр ие Хүлер Норбуевна дег буянның херээжен киж Тывада ховар дизе, частырыг чок. Ооң ажы-төлүндө малчыннар, чылгычылар, кыс уруглары хөй кези уруглар садынга башкылааш, пенсияже үнгенер.

Ак-эрикчилер база Маадыр иениң хөй салгалдары бо улуг хемчегни Бүгү-делегейниң өг-бүлө хунунге тураскаадып эрттирип турары ужурулуг. Ак-Эрик суурнуң Культура бажыы кажангызындан хөй кижилег болгон. Аңаа амгы салгал тулган белеткенип, сценаже чүгле Маадыр ие Хүлер Норбуевнаның уйнуктарының уруглары ырлап, самнап, шүлүктээш, көрүкчүлери кайгаткан. Улуг өгбелериниң дугайында видеосюжеттен олар өгбелериниң амыдыралы-биле таныжып, киж бүрүзү

карак салбайн хайгаараан. Бо-ла бүгүнү сес угбашкыларның хеймери Күнзек Чоодунуң оглу – алдарлыг журналист, чогаалчы, акааларның акаазы май айда 82 харлаан Кара-Күске Чооду чыып белеткээш, амгы салгалга, ол «дириг чуруктарны» белекке сөңнээн.

Аяс Данзырын аттыг Культур бажыынга байырлыг кезээ доостурга, Маадыр ие Хүлер Норбуевнаның чурттап турган бажыынга, ооң ханазынга самбыраны аскан, чоогунда алаакчыгашка спортчу маргылдаа уламчылаан. Аңаа бо аймактың улуг-биче кижилери шупту сонуургал-биле киришкеш, команда бүрүзү шаңнал-макталды алган.

Маадыр иениң бажыынга келгенивисте арткан уругларындан чеди дугаар уруу Зоя Сояновна: «Ававыстың эдилеп чораан эт-севи кадагалаттыган. Ол дээрге уур, бала, деспи, алтаралар, ижик-дөжээ дээш оон-даа өске. Ол эдилелдерниң аразында бир онзагай эт бар – даараны машина. Ооң ачызында уран шевер ававыс хөй санныг ажы-төлүңгө хептерни 84 хар четкиже, өлгүже көстүк чок даарал чораан. Ам-даа ол эдилел бар, ону амгы салгал ажыглап тур бис. Шаандагы эдилелдерниң быжыг, шынарлыын билип чор бис» — деп чугаалап олурду.

Хүлер Норбуевнаның салгалдары кижизидилге утка-шынарлыг сактыышкын хунунге келген аалчыларга акааларның мурундан четтиргенин илередип, ак аш-чем-биле оларны аъткарып үдээш, сактыышкын хунун чаагай сеткил, улуг омакшыл, хундүктөл-биле дооскан.

Светлана ДАНЗЫН-ООЛ, хоочун журналист.

• Таныштырып көрейн

ЧОГААЛЧЫ ӨҢНҮКТЕРИМ

Тыва дылды болгаш тыва чогаалды сайзырады – тыва чогаалчыларның ир кол сорулгазы. 1960 чылдарда Кызылдың башкы институтунга өөренип тургаш, чогаал, шүлүктөр ижириинге сонуургалыг эштерлиг турганым дугайында номчукчулар таныштырып көрейн. Ады-ла өөренип, демнеп ажилдап турганывыс аныжылганың эгези чүве. Чогаал бижириинге эң-не кейлиг баштайгы башкым дурга Бүрүшкевич Салчак аң. Ол үргүлчү частырыг чок айлал бижири, бичиизиндең холу бертинген турган. Ол хиреде ооң чогаал тынга ынакшылы хун бүрүтүг турган. «Чогаал – ш-сеткилдин эртинези» киж. Чамдыкта ол дыш ижээш олуруп бээр, дуза-даа бээр мен. Үргүлчү-ле аңган, сагыш-сеткилинде болуушкунну, таварыл-хайгаараан, чураан-даа ар киж. Ол башкы индунга дөрткү курс чедир өөредилге-биле өөрөнгөш, аның байдалы ындыг тур-боор, каапкаш, башкы учизин дооскан.

Ч. Сат болгаш Алдын-оол олоовичиниң сүмелээни-хүндүскү өөредилгеже

(тыва дыл болгаш төгү факультеди) өөренип кирипкеш, база бир чогаалчы-биле таныжып, өңнүктөр болгон бис. Ол чүгле өске курска турган. Чогаалчы Александр Даржай-дыр ийин. Ооң аажы-чаңы баштаксымаар, өткүт болгаш чугаакыр киж. Чамдыкта «Шын» азы «Тываның аныяктары» солуннарга хондур-даа олуруп, ол үеде партия, казактың доктаалдарын, хуралдарның шиитпирлерин тыва дылга сайгаржып, дузалажып-даа турган бис. Юрий Шойдакович Кюнзегештиң сагынгыр, тывынгырын ынчан-на типографияга көргөн бис. Улус-биле чугаалажырының эптин.

Чамдыкта Кызылдың «Найрал» кино театрының чанынга чыгыр бис. Виктор Шогжапович Көк-оолдуң солун чугааларын дыңнаар турдус. «Бай-Тайга бар чорувуста (кырын шып каан бичи машина-дыр ийин) машинавыстың бензини төнгөн, черниң чери-ле болгай. Ам канчаар бичи дөң кырынга туруп алгаш, хамнааш турупкан мен дивес силер бе. Эрткен дүшкөн машиналар мени көөр дээш доктаап, беш-алды четкен деңер даан» — деп, ол хөөрээр. «Элдептиг чүве-дир аа, бир-ле драма дег» — деп, Александр Даржай хөөктүрер «Бензин чокта драма-биле дөмей болчодур ийин, дунмай. Чолаачылар

бензин, чамдыктары төгерик сунган дивес силер бе. Төгерик албас мен, чүгле бензинден дузалаңар» — дидим.

Тываның ном үндүрер черинге А. Даржай-биле бо-ла баар бис. Редактор С.М. Байыр-оол эртемден, ынчан бистиң институтка бо-ла келир турган. Ооң солун лекция, беседаларын дыңнап турдус. Менче ол чоокшулап келгеш: «Чер-чурт оглу, Хемчик хемниң бажының чурттакчыларын танывас звес сен, Хонаштар дугайында бижип көрөм азы Хемчик-Бажының төрөл аймактарының тывылганы-даа болгай-ла» — деп сүмеледи.

Мээң кады-ла өөренип, эдержип чораан эштерим Тываның сураглыг кижилери болу бергени өөрүнчүг болбайн канчаар. Тываның улустуң чогаалчылары Александр Александрович Даржай, Молдурга Бүрүшкевич Салчак, Владимир Седипович Серен-оол, Алексей Сарыгларович Бегзин-оол дээш оон-даа өскелер. Бо салым-чаянның чогаалчылар-биле чүгле студент чылдарымда звес, кады ажилдап, ужуражып, үележи бергеним мээң амыдыралымга өөрүнчүг-даа, муңгаранчыг-даа үелер эрткен болдур ийин.

Бай-Тайгага бо-ла келир Тыва улустуң алдарлыг чогаалчызы Кара-Күске Күнзехович Чооду кижини көрө сал-ла, амыр-менди-

зин тө каапкаш, чугаалажыр киж болгай. Ол хундүлээчел, човаачал сеткилдиг киж. Александр Даржай-биле бо-ла шыдыраалаан органын көөр мен. Кара-Күске: «Аъттыг бардым, мат!» — дээр. «Контр аът» шыырак-ла ойнаардыр» — деп, Даржай баштактыр, демгизи каттырып каар.

Бистиң аравыста чок-даа болза, алдар-аттыг чогаалчылар чоннуң чүрээнде хевээр, оларның бижээн уран-чечен чогаалдарын бүдүн Тыва номчуп турарын демдеглээр чугула. Бистерге олар кончуг чоок кижилер боол чораан, төрелден артык төрел аан.

1960-70 чылдарда-ла боор, А.Даржайның «Кызыл – ынак хоорайым» деп шүлүүңге аялганы уран чүлүдүң алдарлыг, ССРЭ-ниң шылгараңгай композитору Алексей Боктаевич Чыргал-оол бижээн болгай.

Алексей Чыргал-оол эң баштайгыларның бирээзи, ол Тыва АССР-ниң чоннуң артизи. «Мээң Тывам» деп симфониктиг поэмазын Виктор Токаның дирижерлап турганын магадаар мен. «Алексей Чыргал-оол – мээң башкым. Ооң кайгамчыктыг ыраажызын дыңнап өстүм» — деп, композитор Дамба Хүреш-оол сактып чугаалаар чүве.

Амыдыралга чүү-даа турар, ынчалза-даа чогаалчыларның өске кижилерге салдары улуг. Мен база, эвээш-биче-даа болза, чогаал ажылыңче кирер күзелимче «шошкуп» кириптим.

Бараат ДЕЛЕГ-ООЛ, күш-ажылдың хоочуну. Бай-Тайга кожуун, Бай-Тал суур.

• Буян-кежик доктаар

КИЧЭЭНГЕЙНИ УГЛАНДЫРЗА

1990 чылдарда эмчилер бригадасы Чөөн-Хемчик кожуунга малчыннарның кадыын хынап, халас эм-дом берип чораан бис. Хайыракан суурнуң чаны-биле эртип чыткаш, ээнзирей берген инек кажааларын эскердивис. Маңаа улуг сүт-бараан фермазы турган, инектерни ынчан электри дузасы-биле саап турганын чолаачы чугаалады. Ферманың эргелекчизи Алдын-кыс Монгуш угбай турган. Сүт-бараан фермазын Тывага алдаржыткан киж ол деп чолаачы чугаалады. Ам дыңнаарымга, ол угбай Ыраккы Каа-Хем суурда оглу, кенни сүтүнү чанында чадырда чурттап оор болду. Хөөкүй аарааш, кылаштай албас апарган. Чыдыпкан.

Ол үениң кадыг-берге дайын чылдарында төрүттүнгөн улус хөлчөк-ла кызымак. Амыр-дыжын, кадыкшылын-даа харамнанмай ажилдап чораан. 70-80 хар назынның каш-ла хоочуннарывыс артыкылаан болгай. Дарга-бошкалар назылап кырый берген хоочуннарывысче кичээнгеин угландырган болза. Аныяктар, волонтерлар ачы-дузаны оларга көргүзери күзенич. Улуг улусту хундүлээр чүгле Шагаада чолукшууру звес-ле болгай. Херек кырында оларга дузалап, сагыш-сеткилин өөртүп чорзувусса, буян-кежик доктаар-дыр ийин.

Татьяна КЫЗЫЛ-ООЛ, ТР-ниң алдарлыг эмчизи.

ИЗВЕЩЕНИЯ

Администрация Каа-Хемского района информирует о предоставлении земельного участка с кадастровым номером 17:04:0605001:311, из земель населенных пунктов расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Интернациональная, д. 6, с общей площадью 803 кв.м., с разрешенным использованием для индивидуальной жилой застройки.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Енисейская д. 143 с понедельника по четверг с 9.00 часов до 15.00 часов администрация Каа-Хемского района.

Администрация Каа-Хемского района информирует о предоставлении земельного участка с кадастровым номером 17:04:0102001:366, из земель сельскохозяйственного назначения, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Суг-Бажы, местечко Сыгыр-Хем, с общей площадью 120000 кв.м., с разрешенным использованием для сельскохозяйственного использования.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Енисейская д. 143 с понедельника по четверг с 9.00 часов до 15.00 часов администрация Каа-Хемского района.

Администрация Каа-Хемского района информирует о предоставлении земельного участка с кадастровым номером 17:04:0102001:367, из земель сельскохозяйственного назначения, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Суг-Бажы, местечко Сыгыр-Хем, с общей площадью 120000 кв.м., с разрешенным использованием для сельскохозяйственного использования.

Заинтересованные в предоставлении земельного участка граждане вправе подать заявление о намерении участвовать в аукционе на право

заключения договора аренды в течение 30 календарных дней с даты опубликования настоящего объявления по адресу: Республика Тыва, Каа-Хемский район, с. Сарыг-Сеп, ул. Енисейская д. 143 с понедельника по четверг с 9.00 часов до 15.00 часов администрация Каа-Хемского района.

Главный специалист отдела по управлению имуществом, земельным ресурсам, строительства и контроля ООРЖАК Н.М.

Администрация муниципального района «Чаа-Хольский кожуун Республики Тыва» извещает о возможности предоставления в соответствии со ст. 39.18 Земельного кодекса РФ земельного участка в аренду на 20 лет из земель населенных пунктов, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Горная, дом 12 «а», с кадастровым номером 17:14:0101026:655, с общей площадью 1000 кв. м., разрешенное использование для индивидуального жилищного строительства.

Лицам, заинтересованным в предоставлении данного участка, в течение тридцати дней со дня опубликования и размещения необходимо подать письменное заявление по адресу: 668221, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, с. Чаа-Холь, ул. Ленина, 8, отдел по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна, тел 8 (394) 43-2-12-18.

В администрацию Чаа-Хольского района поступило заявление от гр. Российской Федерации, Бурунмаа Ай-Херела Солун-ооловича о предоставлении земельного участка в аренду сроком на 49 (сорок девять) лет из земель сельскохозяйственного назначения для сельскохозяйственного использования, расположенного по адресу: Российская Федерация, Республика Тыва, Чаа-Хольский район, местечко «Даг-Аразы», с общей площадью 92627 кв. м. с кадастровым №17:14:0620001:128.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации администрация Чаа-Хольского района принимает письменные возражения по данному заявлению.

Начальник отдела по земельным и имущественным отношениям администрации Чаа-Хольского кожууна КЕНДЕН Х.П.

Хүндүлүг аржаанчылар, турист

«Ажыг-Суг» аржаанның чайгы сезонунуң ажыдыны июль 3-тен эгелээр.

Чедип алыр хүннери: вторник, пятница.

Орук өртээ: 3000 рубль.

Чайгы бажыңнар хөлезини:

4 оруннуг — бир хонукта 1000 рубль;

2 оруннуг — бир хонукта 500 рубль.

Айтырыг салыр телефоннар: 8-923-540-7806 8-923-540-7809; 8-901-017-6645; 8-901-200-143

Ада-чурттуң болгаш даштыкы чурттарның б: бүдүрүкчүлериниң кылып бүдүргени

КУЛАККА КЕДЕР АППАРАТТА

ДЫҢНААРЫН ХЫНААРЫ, ОКАГ КЕЗЕКТЕР АШТАП АРЫГЛААР ХЕРЕКСЕЛДЕР

audia

Долга

8(906)998

8(913)350

Кызыл хоорай, Бухтуев куду бажың 14/1, каб

audiale.ru

Кадык дыңнаашкын төвү Ауд

«Ритм» КХН, ОГРН 5157746004576, Москва, Летниковская кудумчузу, бажы Айыттыңан барааннарның чогуур шынарын бадыткап турар документил Ух барааннарны РФ-тиң девискээринге садып-саарары чөпшээреттинген.

АППАРАТ ТААРЫШПАЙН БАРЫП БОЛУР, ЫНЧАН СПЕЦИАЛИСТИҢ СҮМЕЗИН АЛЫРЫ ЧУГУЛА

КУШ ЧОК ДЕП САНААР

Сүт-Хөл кожуунуң Ак-Даш ортумак школазын 1999 дооскан Кира Сендашовна Ооржактың адынга тывыс 4842627 дугаарлыг аттестаттың читкенин барымдаалаа куш чок деп санаар.

Эрзин кожуунуң Эрзин ортумак школазын 2012 чылда до Долгарма Чечен-ооловна Чагытмааның адынга тывыс БВ №0013596 дугаарлыг аттестаттың читкенин барымдаа ону куш чок деп санаар.

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ на «КамАЗе», Гравий. Песок. Глина. Отсев. Щебень. Уголь. ОГРН 314171924100018 Тел. 8-923-266-18-88

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: «ГАЗель-Некст», (термобудка, 2т.) по городу и за Саяны. Грузчики. Тел. 8-905920-2290 Андрей

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: «Хино» (3 т., будка) по городу и за пределы. Есть грузчики. Тел. 8-923-263-3618, 8-983-593-4967

АВТОГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: 4,8 т., 25 куб.м. Межгород. 1,5 т. по городу Плотников С.В. Тел. 8-923-265-9802, 8-983-368-5054

Бригада «Авырал». СТРОИМ ДОМА, БАНИ, гаражи, евроремонт, гипсокартон, панели, ламинат, заливаем фундаменты. Качественно, в срок. Оплата по договоренности. Тел. 8-929-315-5748, 8-905-920-5748

БУРЕНИЕ СКВАЖИН на воду ОГРН 316171900058300 Работаем

круглый год 8-913-356-7502 Кредитование через АО ОТП Банк, АО «АльфаБанк»

БУРИМ СКВАЖИНЫ на воду. Выезд в районы. Т. 8-923-549-70-20 ОГРН 311171925600012

Вавилин этпээнде 12 соток чер садып турар, 180 муң рубльга. Харылзажыр тел. 8-923-268-8225, 8(39422)2-85-56

ГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: легковой фургон от 300 р., грузовик от 500 р. — ПЕРЕЕЗДЫ, ГРУЗЧИКИ, длина борта до 5 метров. Тел. 8-923-264-0440

ГРУЗОПЕРЕВОЗКИ: по городу и районам. Грузчики. Тел. 8-929-316-4271

КУПЛЮ ЯПОНСКОЕ АВТО в любом состоянии, после ДТП, проблемные, неисправные. Viber, Whatsapp 8-913-445-3999

КХН Кызылдың чер өрүмнээр компаниязы КУДУКТАРНЫ КАЗЫП

КЫЛЫП ТУРАР. Кожууннарже үнүп турар. Тел 8-923-266-6104, 8-913-347-0005 ОГРН 311171925600012

Кызыл хоорайда Дружба 55-те дыштанып хонар Хостел ажылдап турар. Иштинде телевизор болгаш амгы үениң чымчак оруннаны бар. Паспорттуг болур. Чаңгыс оруннуң өртээ — 400 рубль. Харылзажыр телефону 8-923-262-6180.

Набираю группу монгольского языка. Тел. 8-923-543-9383

СВАДЕБНЫЕ ПЛАТЬЯ. Ул. Полевая, 6. Тел. 8-923-552-3932

ПАМЯТНИКИ мрамор, гранит, гравировка портретов, фотокерамика, установка. Правый берег, пер. Саянский, 23. Тел. 8-913-359-9494, 8-923-380-9494

ПИЛОМАТЕРИАЛ, брус, капиталка, доска, заборная, прожилыны. Доставка. Кредит Русфинанс Банк

Тел. 8-923-383-1575 ОГРН 307246831700175

ПИЛОМАТЕРИАЛ В АССОРТИМЕНТЕ комплектация на дома, бани, гаражи (стены наружные и внутренние, лаги, пол, потолок, крыша): по индивидуальным размерам. Доставка в город бесплатно. Адрес: Каа-Хемский р-н, с. Дерзиг-Аксы. Тел: 8-960-778-9624, 8-923-375-9926.

ПРОДАМ самооблагодороженный теплый бревенчатый дом в бл. Каа-Хеме г. Кызыл. Имеется времянка 3х6 жилая теплая, ухоженная, баня, огород, сарай, угольник, вода в доме. Все в собственности. Стоимость... Торг. Без посредников. Тел. 8-913-353-3166

Малчыннар турлагларынга СУГ КУДУКТАРЫН өрүмнөп казып турар. Тел: 8(39422) 5-10-30, 8913-444-44-05

Балгазынга ажылдап, чурттаар күзелдиг эмчилер болгаш башкыларга база кижизиг өг-бүлөгө бажың

ээледиксел тур мен. Ай сан свет өртөөн төлөп турар. Хажыр телефону: 8-923-269-8-901-019-6397, 8-923-261-047

Бетон, тууйбу, пилломатериал, цемент, дээрбектери, ФБС блок, коопшалаар садып турар. Тел. 83942240572, 89232619924.

Хуу чуртталга бажың талырынга ЧЕР УЧАСТОКТА садып турар. Тел: 8(39422) 5-00-52, 8923-669-1190

ХОЙ ДУГУН улуг өртөккө хүлэ турар Мира 13. ГОРПО База чанында 9 дугаарлыг газет сөөлгү доктаамы. Тел. 8-923-540-5491

ЧЫЛГЫНЫҢ ХЫЛЫН (чел дуруттары) эки өртөккө садып турар бис. Тел: 8-913-343-6677.

48 размерлиг, эки байдалдыг хөжөн улус идик-хевин садып мен. Шултузунуң өртээ 500руб. 8-913-350-4202

солунуң сайтызы: //shyn.ru

электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы: 10855 экз. Үндүрүлгениң тиражы: 358

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор А.С. ШОЮН

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүң адреси: 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, каб.: 29-32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А.С. ШОЮН — 2-01-35. Кол редакторнуң оралакчызы Д.С. Монгуш — 2-17-91. Секретарь В.М. Чактар — 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.

Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.Б. Оюн, С.С. Кужугет, А.А. Лагзы) — 2-18-10.

РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:

Нитилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван, корр. А.А. Ондар). Экономика, үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агый (редактору А.Н. Соян). Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эрген, корр. Ш.Н. Ховалыг) — 2-17-94. Культура, чогаал, медээлер база спорт (редактору Э.Н. Кол, корр. А.Д.Б. Түлүш).

Очулга (очулдурукчу А.К. Ооржак).

Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак. Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык.

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001 ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаннның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткээн. Херечилелдин дугаары — ПИ № ТУ17-00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлаван. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлаттыңан материалдарның торларының бодалдары редакцияның туружу-бүдүрүшү барып болур. Айыттыңан саннары болгос өскө-даа фактылары, дыңнадыглары дээш автор боттары харылылаар.

Чагыдылга индекс: хуу кижилерге — 11530, организацияларга — 31730 Солун неделяда үш катап үнөр. Хемчээли 2 парлаар ама. Номериң парлаглаже дугаары: график өзүгээр — 21.00, херек кырында — 15.00 Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефон-факс дугаары